

Piotr M. Zalewski

Muzeum Narodowe w Warszawie

ORCID: 0000-0002-2285-6067

Szkic do historii ryngrafów dystynkcyjnych w XVIII/ XIX wieku

Słowa kluczowe

wojsko, Polska, XVIII/XIX wiek, ryngraf, rzemiosło artystyczne

Streszczenie

Artykuł jest szkicową próbą spojrzenia na mało zbadany i przez to zupełnie nieopracowany temat, jakim są polskie ryngrafy dystynkcyjne. Autor w swojej pracy wskazuje genezę ryngrafów wojskowych, odwołując się także do historii kaplerzy. Ryngrafy dystynkcyjne powstały w XVIII wieku. Były elementem ubioru wojskowego we wszystkich armiach europejskich, w większości formacji jako element służbowego munduru oficerskiego. W Wojsku Polskim, w I Rzeczypospolitej funkcjonowały do lat 90. XVIII wieku. Wróciły w armii Księstwa Warszawskiego dla oficerów piechoty i przetrwały w armii Królestwa Polskiego do końca wojny polsko-rosyjskiej w 1831 roku. Powróciły po raz ostatni dopiero w XX wieku w przepisach ubiorczych, jako oznaka służbowa żandarmerii. W armii III Rzeszy przetrwały w podobnej roli do II wojny światowej.

Stan badań

Wiedza na temat ryngrafów jest niezwykle powierzchowna. Jak dotąd nie ukazała się żadna praca poświęcona ryngrafom dystynkcyjnym, czyli wojskowym. Hasła słownikowe podając niemiecko-holenderskie pochodzenie słowa¹, najczęściej w wyjaśnieniach wspominają na pierwszej

---

¹ Hasło: *Ryngraf*. [w:] M. Bańko, *Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2005.

pozycji ryngrafy z wizerunkami religijnymi, a dopiero w drugiej kolejności z symbolami państwowymi. Pozycje, które wydawałoby się, że powinny traktować temat szerzej, jak *Encyklopedia Szlachecka*² czy *Encyklopedia staropolska*³, hasło ryngraf kwitują ledwie paroma linijkami tekstu i zaledwie wzmiankami o zastosowaniu wojskowym. Hasło w *Encyklopedii staropolskiej* przygotowywał wprawdzie znany i ceniony historyk Bronisław Gembarzewski, jednak i on potraktował temat powierzchownie, gdyż określił ryngrafy dystynkcyjne, jako ewolucję ryngrafów religijnych – kaplerzy z wcześniejszego okresu (pojawiające się w jego hasle określenie „kaplerz” oznacza obecnie szkaplerz)⁴. Konstanty Górski w wydanej w 1893 roku *Historii Piechoty Polskiej* wymienia kilkakrotnie ryngrafy w opisach przepisów ubiorczych dla oficerów⁵, nie podaje jednak żadnych szczegółów, co do ich wyglądu. Co ciekawe, tak podstawowa praca, jaką jest *Słownik Polskiej Terminologii Uzbrojenia Historycznego* autorstwa Michała Gradowskiego i Zdzisława Żygulskiego jun.⁶, w hasle „ryngraf” łączy te jakże różne w swoim pochodzeniu obiekty i choć wymienia zastosowanie do ubioru wojskowego (oficerskiego), to całkowicie pomija szerszy kontekst i charakterystykę. Podobnie jest w równie ważnej dla naszego bronioznawstwa pracy, wymienionego wyżej Z. Żygulskiego jun. pt. *Broń w dawnej Polsce*, gdzie hasło ryngraf pojawia się jeden raz, wraz z jedną ilustracją dotyczącą XVII wieku⁷, tak jak i w albumie *Stara broń w polskich zbiorach*, gdzie

---

² *Encyklopedia Szlachecka*, pod red. A. Brücknera, Warszawa 1939, reprint: PWN, Warszawa 1990.

³ *Encyklopedia staropolska*, pod red. Z. Glogera, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.

⁴ Wydaje mi się bardziej pasujące do ryngrafów z wyobrażeniami religijnymi, o czym niżej.

⁵ K. Górski, *Historia Piechoty Polskiej*, Nakładem Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Kraków 1893, s. 75, 98, 185.

⁶ M. Gradowski, Z. Żygulski jun., *Słownik polskiej terminologii uzbrojenia historycznego*, Biblioteka muzealnictwa i ochrony zabytków, Seria B, t. 71, Warszawa 1982.

⁷ Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, PWN, Warszawa 1982, s. 266, il. 369; tu ciekawe przedstawienie ryngrafu w kształcie zbliżonego do kaplerzy, ale ozdobionego krzyżem kawalerskim z projektowanym orderem Niepokalanego Poczęcia i z inskrypcją na ramionach „PRO/FID/REG/ET/LEG. Całość zdobiona podobnie do zbroi husarskich wycinanymi i nabijanymi listwami mosiężnymi. Obiekt pochodzi z kolekcji Feliksa Ścibały w Krakowie. Jako ciekawostkę można podać, że ten sam ryngraf w pracy pt. *Husaria polska* tego samego autora na stronie 127 zakwalifikowany został, jako XVIII-wieczny.

autor zamieścił tylko jeden ryngraf wraz z opisem⁸. W stosunkowo najświeższej pracy Z. Żygulskiego jun. i H. Wieleckiego pt. *Polski mundur wojskowy* znalazło się aż pięć ryngrafów, w tym trzy dystynkcyjne i dwa związane z konfederacją barską (wzmianki w tekście oraz hasło w słowniczku na końcu pracy)⁹.

Próba wyjaśnienia powstania ryngrafu, tradycja „zachodnia” i „wschodnia”

Jak wynika z podanego wyżej zestawienia, choć mamy wzmianki w literaturze historyczno-wojskowej notujące użycie ryngrafów, nie wiemy, kiedy dokładnie pojawiły się w Wojsku Polskim. Możemy przypuszczać, że używali ich oficerowie piechoty cudzoziemskiej już w końcu XVII wieku, na pewno oficerowie Augusta II Sasa, bo z okresu panowania tego władcy mamy zachowane zabytki.

Kształt, sposób wykonania i noszenia ryngrafów dystynkcyjnych nasuwa skojarzenia z obojczykami zbroi płytowych¹⁰. Ryngrafy do końca XVIII wieku zachowały ten kształt z wyraźnym wyprofilowaniem i bardzo głębokim wycięciem na szyję¹¹. Natomiast ryngrafy (szkaplerze) z wyobrazeniami Matki Boskiej, których powstanie związane jest z Konfederacją Barską są dużo większe, wykonane ze złoczonej miedzi i noszone bardziej na piersiach niż pod szyją. Bliższe są przez to napierśnikom zbroi płytowej. Wywodzą się ze szkaplerzy zachodnioeuropejskich, które w Polsce w okresie Konfederacji Barskiej połączono z tradycyjnymi popularnymi na Kresach wschodniochrześcijańskimi enkolpionami, tworząc specyficzną, poza Polską niewystępującą, formę. Enkolpion to w kulturze chrześcijaństwa wschodniego rodzaj niewielkiego noszonego na szyi płaskorzeźbionego krzyża lub miniaturowej ikony, wykonanych z metalu (najczęściej ze stopów miedzi, brązów lub mosiądzu) i często

---

⁸ Z. Żygulski jun., *Stara broń w polskich zbiorach*, KAW, Warszawa 1982.

⁹ O mundurach z czasów saskich s. 29, o ryngrafie oficerskim w okresie Księstwa Warszawskiego (przepis z 1807 roku) s. 57 i 61 (przepis z 1810 roku). W okresie Królestwa Polskiego mamy cztery reprodukcje obrazów Ignacego Łukaszewicza, przedstawiające oficerów piechoty noszących ryngrafy, o ryngrafach zaś z tego okresu na s. 77.

¹⁰ Np. znajdujący się w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie nr inw. 829 MWP.

¹¹ Np. znajdujący się w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego nr inw. MWP 6336, a także podobny w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. SZM 7273, do których wrócimy w dalszej części opracowania.

pokrywanych kolorowymi emaliami. Przedmioty te w prawie niezmięnionej formie wykonywane były od średniowiecza aż do czasów prawie współczesnych¹². Ryngraf w tym kształcie z zasady dostępny był dla wszystkich konfederatów, bez różnicy stopnia, co moim zdaniem świadczy dodatkowo o tym, że bliższy jest jednak szkaplerzom niż ryngrafom dystynkcyjnym, dlatego uważam, że nie powinno się łączyć pod jedną nazwą tych dwóch jakże różnych przedmiotów.

Powstanie ryngrafów – szkaplerzy na zachodzie Europy należy wiązać z rozwijającymi się w późnym średniowieczu ruchami religijnymi, a także zainteresowaniem sztuką, a szczególnie malarstwem. Rozwój religijności, objawiający się ostentacyjnym manifestowaniem tego faktu poprzez oznaki zewnętrzne, spowodował, że szkaplerz, oznaczający pierwotnie wierzchnią część stroju zakonnego¹³, stał się także nazwą elementu ubioru bractw religijnych w postaci dwóch małych kawałków sukna połączonych taśmami, na których umieszczono imiona Matki Boskiej lub Chrystusa¹⁴. Warto tu nadmienić, że jedno z bractw religijnych działających w Polsce nosiło nazwę Bractwo Szkaplerzne, o czym szerzej pisze ks. Jędrzej Kitowicz w *Opisie obyczajów za panowania Augusta III*¹⁵. Od Bractw Szkaplerznych i rozwiniętego w okresie potopu szwedzkiego kultu Maryjnego już tylko krok do tzw. ryngrafów z okresu Konfederacji Barskiej. Ryngraf z wyobrażeniem Matki Boskiej Częstochowskiej idealnie pasował do ruchu barskiego, był jednocześnie propagandowym symbolem patriotycznym i religijnym, był odpowiedzią na wojsko obcego państwa i jego religię – prawosławie. Był także „plastyczną i artystyczną” formą repliki na tak popularne w prawosławiu ikony i enkopliony. Po zdławieniu konfederacji szkaplerz-ryngraf nie funkcjonował w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej¹⁶, stał się symbolem

---

¹² W 2008 r. widziałem kopie takich enkoplionów na targu staroci na Kole w Warszawie.

¹³ W stroju zakonników jest to wierzchnia, oddzielna część sukni w postaci długiego wąskiego (szerokość ramion) prostokąta z otworem na głowę, zakładana na habit i równa z nim długości. J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, PIW, Warszawa 1985, s. 86, 90, 91, 94, 96.

¹⁴ Litery w najprostszej formie były zapewne naszywane, jako aplikacja, lub malowane kontrastową barwą. Wersje bogatsze mogły być wyszywane.

¹⁵ J. Kitowicz, op. cit., s. 35; patrz także: K. Moisan-Jabłońska, *Obraz czyśćca w sztuce polskiego baroku*, Wydawnictwo Semper, Warszawa 1995.

¹⁶ Zapewne wynikało to z różnic w ideologii tych ruchów, insurekcja była postępową, rewolucyjną, do religii odnosiła się ostrożnie, ale zdrajców w sutannach sądziła

walki z obcą przemocą dopiero w czasie powstań XIX wieku w zmienionej, zmniejszonej formie, niejednokrotnie upodabniając się do tarczy herbowej i stając się często „votum” zawieszonym w kościołach.

Łączenie ryngrafów dystynkcyjnych z ryngrafami religijnymi (wojtowymi) jest zdaje się pewnym nieporozumieniem. Ryngrafy z przedstawieniami religijnymi powstały w późnym średniowieczu i noszone były, jako „aplikacja” na zbroi. Ryngraf dystynkcyjny natomiast powstał ze „zredukowanego” obojczyka zbroi płytowej, na której był umieszczony „element informacyjny” w postaci cyfry królewskiej, monogramu właściciela oddziału (szefa regimentu) lub godła państwowego. Do tej kategorii można więc zaliczyć obojczyki zbroi husarskich ozdobione krzyżami kawalerskimi czy herbami w panopliach, dość licznie reprezentowane w naszych zbiorach¹⁷. Kształt obojczyków ryngrafy zachowały bardzo długo, choć w niektórych armiach przybrały dość dziwne kształty¹⁸. Ryngrafy dystynkcyjne noszone były tylko do mundurów, a od końca XVIII wieku tylko do munduru służbowego. Ten sposób użycia ryngrafów przetrwał do końca ich użycia, dość wymienić ryngrafy żandarmerii polskiej wg przepisu z 1919 roku¹⁹, ostatecznie wycofane w 1930 roku²⁰, a także wielkie aluminiowe blachy dyndające na potężnych łańcuchach żandarmów niemieckich, używane jeszcze w czasach II wojny światowej.

Ryngrafy Polskie z XVIII wieku wykazują duże podobieństwo do rosyjskich i pruskich²¹, co świadczy o ogólnoeuropejskim występowaniu ryngrafu dystynkcyjnego w odróżnieniu od konfederackiego szkaplerza. W okresie Sejmu Wielkiego (1788–1792), w ramach unifikacji

---

i wieszala, a poza tym, jakbyśmy to dziś powiedzieli, twarzą insurekcji był Naczelnik Kościuszko i to jego wizerunki nosili powstańcy.

¹⁷ Np. MWP nr. inw. 24321x, MWP 678x, MWP 960x, MWP 24334x, MWP 3058x, MNK nr inw. ND 2610, MNK ND 2586, MNK zbiory Czartoryskich XIV-372a-b, Biblioteka Kórnicka PAN Dział Muzealny nr inw. 2166.

¹⁸ Np. ryngrafy armii angielskiej.

¹⁹ *Przepis ubioru polowego wojsk polskich r. 1919*, „Um.-1.”, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1920, tab. XXXI.

²⁰ „Dziennik Rozkazów” 1930, nr 30: 360. (...) „1. Znoszę: »ryngraf służbowy« żandarmerii przewidziany Dziennikiem Rozkazów 97/19 poz. 4139”.

²¹ K.-P., Merta, *Die Uniformierung*, Brandenburgisches Verl.-Haus, Berlin 2001, s. 24–25, przykłady ryngrafów oficerskich pruskich z lat 1713–1806 (fot. 12 i 12a) oraz W.M. Glinka, *Russkij wojennyj kostjum XVIII–nacząła XX wieka*, Portret oficera lejbgwardii izmailowskiego pułku z 1774 r. (fot. 13); Portret nieznanego oficera artylerii z lat ok. 1750 (fot. 13a).

wyglądu armii, całe wojsko otrzymało mundury wzorowane na Kawalerii Narodowej, jednakowe dla żołnierzy i oficerów. Wtedy to, przepisem z 1790 roku zaniechano użycia ryngrafów. Zapewne „projektanci” słusznie uznali, że ryngraf, czyli jak wtedy mówiono „rikrungr”, nie pasuje do nowej formy ubioru. Zdaje się, że wojsko bez żalu rozstało się z tym elementem ubioru. Regimenty piesze szybko przyjęły nowe mundury, nie było więc problemu z wykonaniem przepisu. Gwardia piesza zdaje się swoje „niemieckie suknie” donosiła jeszcze do Insurekcji, możliwe, więc, że oficerowie nadal używali ryngrafów. Po upadku Insurekcji i likwidacji Rzeczypospolitej, ryngrafy wróciły do Wojska Polskiego dopiero w piechocie Legii Nadwiślańskiej i piechocie Księstwa Warszawskiego²² (Foto 8 i 9), w formie podobnej do francuskich. Potem pojawiły się znowu w Królestwie Polskim i utrzymały się do upadku Powstania Listopadowego. W czasie powstania pojawiły się nawet nowe wzory, jak na przykład ryngrafy oficerów batalionów strzelców celnych podlaskich płk. Michała Kuszla, gdzie na srebrnym ryngrafie znalazła się „trupia główka na skrzyżowanych piszczelach”²³. Warto tu podać, że potem także ryngrafy pojawiały się na mundurach polskich w tych mało jeszcze znanych zrywach niepodległościowych, jak choćby w okresie Wiosny Ludów. We Włoszech, w Toskanii, stacjonujący tam Legion Polski Adama Mickiewicza w 1849 roku dokonał przemundurowania. Oficerowie otrzymali ryngrafy, na nich widniały obstalowane na miejscu małe Orły polskie. Najprawdopodobniej miały one na piersiach krzyż domu Savoie tj. panującej w Toskanii dynastii. Wiadomym jest na pewno, że krzyże te nakładano na Orły widniejące na kłamrach, a więc, należy przypuszczać, że na ryngrafach mogły się znaleźć krzyże proste równoramienne²⁴.

Po raz ostatni ryngrafy wróciły już w XX wieku w odrodzonym Wojsku Polskim, w przepisie z 1919 roku, jako odznaka służbowa żandarmierii polowej (patrz przypis 19) (Foto 11).

---

²² *Przepis ubiorów dla wojska i administracyjów wojennych Xsiewstwa Warszawskiego*, Warszawa 1810, s. 23 podaje: „ryngraf mały pozłacany, z orzełkiem białym w środku”.

²³ Szerzej w: J. Jaworski, *Rok 1831. Listopadowe trupie główki*, „Militaria”, nr 8, Wydawnictwo Klubu Miłośników Dawnych Militariów Polskich, Warszawa 1999.

²⁴ Źródła: M. Chodźko, *Legion Polski we Włoszech*, Le Martinet, Paryż 1862, s. 101 i H. Lutzowa, *Listy legionistów Adama Mickiewicza 1848–1849*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1963, s. 201. Pragnę tu podziękować p. Jackowi Jaworskiemu za skierowanie mojej uwagi na powyższą publikację.

Stan zbiorów

Jak już powiedziano na wstępie, ryngrafy wojskowe – dystynkcyjne nie doczekały się jak dotąd żadnego monograficznego opracowania²⁵, choć w zbiorach muzealnych i prywatnych kolekcjach są reprezentowane w ilości kilkudziesięciu obiektów. Największe zespoły znajdują się w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie i Muzeum Narodowego w Krakowie. Większość obiektów to ryngrafy z okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Stan zachowania obiektów jest podobny: przetarte srebrzenia i złocenia, brak elementów służących do zawieszenia na szyi – taśm, łańcuszków, ozdobnych guzów, brakuje także materiałowych (sukiennych, skórzanych) podkładów-wyściótek.

Wiek XVIII

Prawdopodobnie najstarszy okaz polskiego ryngrafu dystynkcyjnego pochodzi z okresu panowania Augusta II (Foto 4), nie znamy proveniencji obiektu ani w jakim regimencie był używany. Ryngraf ten wykonany został ze złoczonego mosiądzu, ma kształt obojczyka z głębokim wycięciem na szyję, umieszczonym na środku posrebrzonym Orłem w koronie i tarczą z herbem Saksonii na piersi²⁶. Podobny w formie jest datowany również na 1. poł. XVIII wieku ryngraf oficerski gwardii pieszej litewskiej (Foto 5). Wykonany został z blachy brązowej srebrzonej, na której umieszczono na karmazynowym aksamicie srebrną Pogoń litewską pod koroną wśród armatury²⁷.

W zbiorach prywatnych znajduje się interesujący ryngraf, powstały zapewne przed 1700 rokiem, określane, jako „Ryngraf Ceremonialny”. Obiekt ma formę ryngrafów dystynkcyjnych (wykrój, kłamry, guzy), jednak reliefowa dekoracja ze sceną batalistyczną przypomina raczej obiekty XVI-wieczne. Brak materiału porównawczego uniemożliwia ściślejsze datowanie, ale dla pełnego obrazu tematu nie sposób go tu nie wymienić.

Stosunkowo dość duży zespół ryngrafów wiąże się z czasami Stanisława Augusta Poniatowskiego (Foto, 5a, 5b, 6 i 7, 7a). Ryngrafy prawie

---

²⁵ Takie opracowania mają np. ryngrafy III Rzeszy czy francuskie, patrz: B. Malvaux, M. Petard, *Le hausse-col Français*, Editions Canonnier, Nantes 2007, oraz P. Benoit, *Le Hausse-col*, FeniXX réédition numérique, Avignon 1977.

²⁶ MWP nr. inw. 835.

²⁷ MWP 4364 (wg przedwojennego inwentarza).

identyczne znajdują się w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, w Muzeum Narodowym w Krakowie i Muzeum Narodowym w Warszawie²⁸. Na szczególną uwagę zasługuje ryngraf z Muzeum Wojska Polskiego²⁹, wykonany z mosiądzu, z mosiężną reksyną, który ma na odwrociu bardzo interesującą grawerowaną inskrypcję: AD 1791 Martii 14 Kr.Gw.K.Rzy (ostatnia litera tu zapisana, jako „y” wygląda na abrewiację). Inskrypcja ta jednoznacznie wiąże obiekt z oddziałami gwardii królewskich³⁰. W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie znajduje się niezwykle efektowny ryngraf o podobnym kształcie, ozdobiony bardzo rozbudowaną dekoracją, której głównym elementem jest bogata armatura stylizowana na rzymskie militaria, otaczająca tondo z cyfrą Stanisława Augusta Poniatowskiego (Foto 4a). Prawdopodobnie z tego okresu jest także ryngraf oficerski Regimentu 3. pieszego Buławy Polnej Wielkiego Księstwa Litewskiego (Foto 7), na którym oprócz Pogoni mamy także herb Lis szefa regimentu Aleksandra Michała Sapiehy (1762–1775)³¹.

Wiek XIX

Ryngrafy z tego okresu to głównie obiekty z okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Ryngrafy używane w okresie Księstwa przez oficerów polskich wykazują duże podobieństwo do siebie. Polski ryngraf ma kształt zbliżony do francuskiego z tego okresu, ale na połączanej blasze umieszczony jest srebrny Orzeł polski. Zachowane egzemplarze są niekompletne, brak im guzów i taśm do zawieszenia. Jako przykład może tu posłużyć ryngraf ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, należący pierwotnie do wyższego oficera piechoty z okresu Księstwa Warszawskiego z lat 1810–1814 (MNK V.290) (Foto 8). Z nieco wcześniejszego okresu zachował się ryngraf oficera wyższego Legii

---

²⁸ Nr SZM 7273, wymiary wysokość: 16, 5 cm, szerokość 15,5 cm.

²⁹ Nr inw. MWP 6336, obiekt także nie ma żadnej publikacji – brak go w wydanym w 1960 roku *Katalogu zbiorów wiek XVIII*, ale wspomniany został w pracy o konserwacji podobnego ryngrafu ze zbiorów MNW. Patrz P.M. Zalewski, *O ryngrafie, badaniach chemicznych i konserwacji*, „Muzealnictwo Wojskowe” 2005, t. 8, s. 539.

³⁰ Obiekt bardzo podobny, lecz o innych wymiarach (17×15cm) i proporcjach pojawił się w katalogu aukcyjnym Jan K. Kube, *Sugenheim 70 aukcja* z 13.10.1990, nr. 835 (Polska) oferowany za 1600 DM – niesprzedany – informacja zaczerpnięta z artykułu Z. Fuińskiego, *Polskie militaria na zagranicznych aukcjach*, „Dawna Broń i Barwa” 1994, nr 10.

³¹ Ryngraf wykonany z blachy mosiężnej złoconej, wys. 16, 2cm, szer.18cm, nr inw. MWP 966.

Nadwiślańskiej z 1809 roku (MNK V.4226). Od ryngrafów z czasów Księstwa różni go rozbudowana dekoracja w formie złotych panopliów, otaczająca Orła (Foto 9).

Ryngrafy oficerskie z okresu Królestwa Polskiego zdają się być lepiej reprezentowane w naszych zbiorach³², niż te z okresu Księstwa Warszawskiego. Najwięcej obiektów eksponuje Muzeum Narodowe w Krakowie. Stan zachowania zabytków jest podobny, choć należy odnotować więcej zachowanych przy obiektach guzów mocujących taśmy zawiesia (np. MWP 30099 czy MNK V 299). Zachowały się w naszych zbiorach zarówno srebrne ryngrafy oficerów niższych, jak i pozłacane wyższych (z posrebrzanymi Orłami Królestwa Polskiego na jednych i drugich) (Foto 10).

Dodatek

W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie znajdują się dwa ryngrafy, którym trudno przypisać polską proveniencję, gdyż w stylistyce i wykonaniu podobne są bardziej do ryngrafów francuskich niż polskich (Foto 14 i Foto 15). Ryngraf na fotografii 14 na srebrnym tle ma złotego Orła na stylizowanym kartuszu. Kształt ryngrafu jest bardzo zbliżony do ryngrafów francuskich z okresu panowania Ludwika XVI, a Orzeł jest polski, choć powinien być srebrny, nie złoty. Szrafowanie tła pionowymi kreskami w heraldyce oznacza kolor czerwony. Obiekt może być przez podobieństwo Orła do Orła polskiego traktowany, jako polonik, choć możliwe jest także, że wtórnie wykorzystano ryngraf, i na francuskim podkładzie-ryngrafie umieszczono polskiego Orła. Ryngraf na fotografii 15 nie posiada żadnych cech przedstawionych wyżej ryngrafów polskich, takich jak Orzeł polski czy cyfry królewskie. Insygnia ujęte są w formie panoplium ze sztandarów i owalnej tarczy ułożonej na pęku, *fashion*, z którego wystaje jeden dłuższy pręt nakryty hełmem. Taka kompozycja nasuwa skojarzenia raczej ze służbą cywilną, np. sądownictwem lub administracją, a nie wojskiem.

---

³² Np. w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku znajduje się ryngraf nr inw. 117/2030, określony w Katalogu zbiorów (A. Kowalewska, *Militaria w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, wyd. 2, Włocławek 1991) nieprecyzyjnie, jako „Orzeł Wojskowy, I połowa XIX w., Królestwo Polskie, Blacha miedziana, złożona w kształcie półksiężyca śr. 16,5 cm. W środkowej części orzeł Księstwa Warszawskiego w koronie z posrebrzanej blachy mosiężnej”.

Na fotografiach: 12, 12a 13, 13a i 15 przedstawiono przykłady ryngrafów francuskich, pruskich i rosyjskich z XVIII oraz początku XIX wieku.

Piotr M. Zalewski

Bibliografia

- Bańko Mirosław, *Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2005.
- Benoit Pierre, *Le Hausse-col*, FeniXX réédition numérique, Avignon 1977.
- Bourgedt Vincent, Pigeard Aloin, *Encyclopedie des Uniformes Napoleoniens 1800–1815*, Entremont-le-Vieux 2003.
- Chodźko Michał, *Legion Polski we Włoszech*, La Martinet, Paryż 1862.
- „Dziennik Rozkazów” 1930, nr 30.
- Encyklopedia Staropolska* pod red. Z. Glogera, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
- Encyklopedia Szlachecka*, pod red. A. Brücknera, Warszawa 1939, reprint: PWN, Warszawa 1990.
- Fuiński Zbigniew, *Polskie militaria na zagranicznych aukcjach*, „Dawna Broń i Barwa” 1994, nr 10.
- Glinka W.M., *Russkij wojennyj kostium XVIII–naczała XX wieka*, Leningrad 1988.
- Górski Konstanty, *Historia Piechoty Polskiej*, Nakładem Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Kraków 1893.
- Gradowski Michał, Żygulski Zdzisław jun., *Słownik Polskiej Terminologii Uzbrojenia Historycznego*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, Seria B, t. 72, Warszawa 1982.
- Jaworski Jacek, *Rok 1831. Listopadowe trupie główki*, „Militaria”, Wydawnictwo Klubu Miłośników Dawnych Militariów Polskich, nr 8, Warszawa 1999.
- Katalog zbiorów, Wiek XVIII*, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, praca zbiorowa pod red. Rady Muzealnej, opr. Z. Stefańska, M. Rohozińska, Wydawnictwo MON, Warszawa 1960.
- Kitowicz Jędrzej, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, PIW, Warszawa 1985.
- Kowalewska Agnieszka, *Militaria w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, Włocławek 1991.
- Lutzowa Helena, *Listy legionistów Adama Mickiewicza 1848–1849*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1963.
- Malvaux Bertrand, Petard Michel, *Le hausse-col Francais*, Editions Canonnier, Nantes 2007.
- Merta Klaus-Peter, *Die Uniformierung*, Brandenburgisches Verl.-Haus, Berlin 2001.

Moisan-Jabłońska Krystyna, *Obraz czyśćca w sztuce polskiego baroku*, Wydawnictwo Semper, Warszawa 1995.

Przepis ubioru polowego wojsk polskich r. 1919, „Um.-1.”, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1920.

Zalewski Piotr M., *O ryngrafie, badaniach chemicznych i konserwacji*, „Muzealnictwo Wojskowe” 2005, t. 8.

Żygulski Zdzisław jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, PWN, Warszawa 1982.

Żygulski Zdzisław jun., *Husaria polska*, Wydawnictwo Pagina, Warszawa 2000.

Żygulski Zdzisław jun., *Stara broń w polskich zbiorach*, KAW, Warszawa 1982.

Żygulski Zdzisław jun., Wielecki Henryk, *Polski mundur wojskowy*, KAW, Kraków 1988.

Ilustracje

Foto 1. Obojczyki przy zbrojach, XVI w., Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie: MWP 678/3*, MWP 52473, MWP 279/4*, MWP 196/4*, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 2. Obojczyki przy zbrojach husarskich, XVII/XVIII w., Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie: MWP 34418*, MWP 335/9*, MWP 24326*, MWP 24321*,
fot. Piotr M. Zalewski

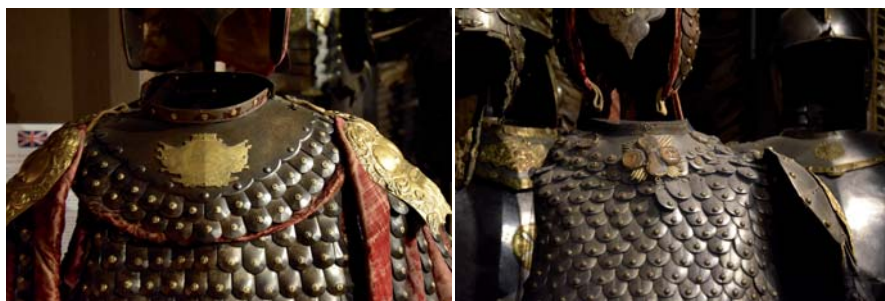

Foto 3. Obojczyk karacenowych zbrojach husarskich, XVII/XVIII w., Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. MWP 690/4*, MWP 3058/4*, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 4. Ryngraf oficerski piechoty polskiej z czasów Augusta II, 1697–1733; mosiądz złocony, orzeł srebrzony, wys. 16 cm, szer. 19,5 cm, MWP 835, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 5. Ryngraf oficerski wojska WXL z pierwszej poł. XVIII w. MWP 24390. Katalog XVIII w., poz.184, nr inw. 4364 MN, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 5a. Ryngraf oficerski z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, nr inw. 24418 MWP, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 5b. Ryngraf z okresu panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V.1353, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 6. Ryngraf oficerski z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. SZM 7273, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 7. Ryngraf oficerski regimentu 3. pieszego buławy polnej Wielkiego Księstwa Litewskiego, na którym oprócz Pogoni mamy także herb Lis szefa regimentu Aleksandra Michała Sapięhy (1762–1775), MWP, nr inw. 966 MWP, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 7a. Ryngraf oficera z lat 1764–1775, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, nr inw. 964 MWP, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 8. Ryngraf oficera wyższego piechoty z okresu Księstwa Warszawskiego, lata 1810–1814, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V. 290, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 9. Ryngraf oficera wyższego Legii Nadwiślańskiej, 1809 r., Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V.4226, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 10. Ryngraf oficerski z okresu Królestwa Polskiego, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V. 299, fot. Piotr M. Zalewski

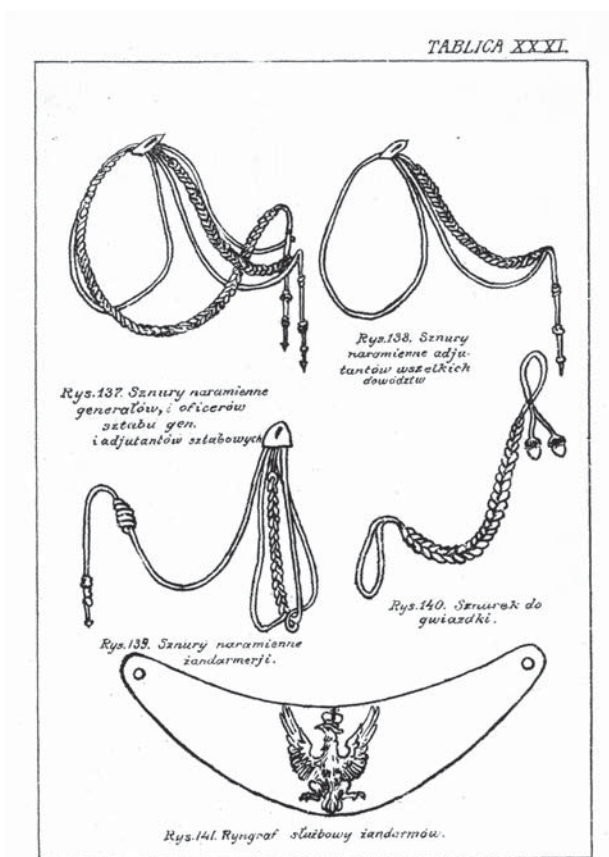

Foto 11. Ryngraf żandarmerji Wojska Polskiego, *Przepis ubioru polowego...*, op. cit., tab. XXXI, scan, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 12. Ryngrafy pruskie z lat 1713–1806, reprodukcja z publikacji: K.-P. Merta, *Die Uniformierung...*, op. cit., s. 24

Foto 12a. Ryngrafy pruskie z lat 1713–1806, reprodukcja z publikacji: K.-P. Merta, *Die Uniformierung...*, op. cit., s. 25

Foto 13. Ryngraf rosyjski oficera artylerii lata 50. XVIII wieku, reprodukcja z publikacji: W.M.Glinka, *Russkij wojennyj kostium XVIII–naczala XX wieka*, Leningrad 1988, il. nr.12, brak numeracji stron

Foto 13a. Rymgraf rosyjski oficera lejbgwardii z 1774 roku, reprodukcja z publikacji: Glinka W.M., *Russkij wojennyj kostium XVIII–naczała XX wieka*, Leningrad 1988r, il. nr15, brak numeracji stron

Foto 14. Rymgraf polski XVIII w.(?), Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V.1354, fot. Piotr M. Zalewski

Foto 15. Rymgraf francuski, pocz. XIX w., Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. V.1352, fot. Piotr M. Zalewski

An Outline of the History of Distinctive Gorgets in the 18th/19th Century

Keywords

military, Poland, 18th/19th century, gorget, arts and crafts

Abstract

The article is an attempt to outline the little researched and thus completely underexplored topic of Polish distinctive gorgets. In his work, the author points out the origins of military gorgets, also referring to the history of scapulars. Distinctive gorgets were created in the 18th century. They were part of military outfits in all European armies, in most formations as part of the officer's service uniform. In the Polish Army, in the First Republic, they were used until the 1890s. They returned in the army of the Duchy of Warsaw for infantry officers and survived in the army of the Kingdom of Poland until the end of the Polish-Russian War in 1831. They returned for the last time only in the twentieth century in the dress code, as a service mark of the gendarmerie. They survived in the Third Reich army in a similar role until World War II.

Eine Skizze zur Geschichte der auszeichnenden Ringkragen im 18./19. Jahrhundert

Stichwörter

Armee, Polen, 18./19. Jahrhundert, Ringkragen, Kunsthandwerk

Zusammenfassung

Der Artikel ist ein skizzenhafter Versuch der Annäherung an ein wenig erforschtes und daher völlig unerforschtes Thema, nämlich die polnischen auszeichnenden Ringkragen. Der Autor weist in seiner Arbeit auf die Ursprünge der militärischen Ringkragen hin und bezieht sich dabei auch auf die Geschichte der Brustschilder. Die auszeichnenden Ringkragen entstanden im 18. Jahrhundert. Sie waren in allen europäischen Armeen ein Bestandteil der militärischen Garderobe, in den meisten Formationen als Teil der Dienstuniform der Offiziere. In der polnischen Armee der Ersten Republik waren sie bis in die 90er Jahre des 18. Jahrhunderts im Einsatz. Sie kehrten in der Armee des Herzogtums Warschau für Infanterieoffiziere zurück und überdauerten in der Armee des Königreichs Polen bis zum Ende des Polnisch-Russischen Krieges im Jahr 1831. Erst im 20. Jahrhundert kehrten sie zum letzten Mal in die Kleiderordnung zurück, als Dienstabzeichen der Gendarmerie. In der Armee des Dritten Reiches überdauerten sie in ähnlicher Funktion bis zum Zweiten Weltkrieg.

Очерк к истории военных горжетов 18/19 веков

Ключевые слова

армия, Польша, 18/19 век, горжет, декоративно-прикладное искусство

Резюме

Статья представляет собой научный очерк о польских военных горжетах – теме малоизученной и скудно описанной. В своем труде автор рассказывает о происхождении военных горжетов, связывая их с историей скапуляриев. Военные горжеты, как знаки различия, возникли в 18 веке. Они были частью военной формы во всех европейских армиях, в большинстве своем являясь элементом офицерской формы. В польской армии, в Речи Посполитой, они носились до 90-х годов 18 века. Затем они были возвращены при Варшавском герцогстве, где их носили офицеры в пехотных частях, и сохранились в армии Царства Польского вплоть до конца русско-польской войны 1831 года. В последний раз в качестве элемента уставной формы они появились лишь в 20 веке, став знаком отличия военной жандармерии. В армии Третьего рейха они просуществовали в аналогичной роли вплоть до Второй мировой войны.